

„Doktor Faustus“ Thomase Manna

Vacek J.

„Nullum magnum ingenium sine mixtura demenciae“

Lucius Annaeus Seneca

S gigantickým literárním dílem největšího zjevu německé literatury 20. století Thomase Manna (1875–1955) by se měl seznámit každý psychopatolog. Umělecky disponovaní hrdinové jeho románů a novel jsou psychopatologicky stigmatizováni a mnozí jsou i obětí somatických neduhů. Mannovy medicínské znalosti budí úžas. Jeho postoje k lékařům laskavé nebyly. Většinu spíš karikoval. Medicínský „lapsus“ byl výjimkou (epilepsii simulující hochštapler Krull dokázal vůlí ovládnout své zornicové reakce) [9]. I další Mannovy znalosti (hudba, historie, filozofie aj.) udivují při vědomí, že odešel z gymnázia v septimě bez maturity a nikdy nestudoval vysokou školu (byl arcí poctěn snad osmnácti doktoráty honoris causa).

Autobiografický podíl většině Mannových děl nechybí. Ke ztotožnění s autorem však nikdy nedošlo. Osudy vlastního patricijského rodu v hansovním Lübecku poskytly osnovu jeho Nobelovou cenou (1929) oceněnému románu „Buddenbrookovi“. Smrt jeho otce senátora Thomase Johanna Heinricha Manna v roce 1892 byla zánikem bohatého velkoobchodu s obilím. Ani Thomas a ani o čtyři roky starší bratr Heinrich nebyli schopni firmu převzít. Rodina se odstěhovala do Mnichova a Thomas Mann se oženil s dcerou židovského profesora matematiky Katjou Pringsheimovou. Mannova „sublimovaná homosexualita“ je známa a její odezva v některých dílech zřejmá („Smrt v Benátkách“, „Tonio Kröger“) [8, 11]. Stal se otcem šesti dětí. Jeho názorová transformace od nacionalistického konzervatismu („Úvahy nepolitického člověka“, 1918) [5, 15] k liberálnímu demokratismu (Kouzelný vrch, 1924) si vyžádala více let s vyústěním do radikálního zavržení nacismu. V letech 1933 až 1936 žil v Kilchbergu u Curychu. Zbaven německého občanství (1936) odcestoval s československým pasem do USA (1938), po krátké profesuře v Princetonu se usídlil v Kalifornii (Pacific Palisades) a proslul protinacistickými rozhlasovými relacemi pro „německé posluchače“. Málo se ví o jeho plicním tumoru (silný kuřák) krátce po válce (1946, resekce 60 % plic v Chicagu). Navrátil se do svého švýcarského domu, kde dne 12. srpna 1955 zemřel.

Ve svém díle se Thomas Mann neustále vrací

k problému tvůrčí kreativity a geniality. „*Jak se oslabilo jeho zdraví, zostřila se jeho uměleckost a stal se vybíravým, vybraným, skvostným, jemným, dráždila ho banálnost a stal se nanejvýše citlivým v otázkách taktosti a vkusu.*“ („Tonio Kröger“, 1903) [11]. Pregnantně to vyjádřil v „Doktoru Faustovi“ o 40 let později: „*Génius je v nemoci hluboce obeznámená, z ní vytvářející a jí k tvůrčivosti dospívající podoba síly životní*“ [10].

V generačním románu „Buddenbrookovi“ [6], který psal od svých 22 do 25 let v období „*mučivých depresí a pochybností o sobě samém*“ [13], dal Thomas Mann nejznamenitější literární formu tehdejší psychopatologii dominující teorii degenerace (J.-J. Moreau de Tours, B. A. Morel, V. Magnan a další) [15, 18]. „Úpadek rodu“ je degenerací ve třech generacích. Je to biologické fatum za cenu vzestupu duchovních potencií představitelů rodu. Román začíná oslavou nového domu v roce 1835. Jak sedmdesátník Jan, tak i jeho syn, konzul Jan, zajistili prosperitu podniku. Zdánlivě silný senátor Tomáš v třetí generaci podléhá a svůj životní pesimismus opírá o scestné spekulace Schopenhauerova iracionalismu [4, 5]. Jeho bratr Kristián, parazitující hypochondr a šašek, končí svou pozemskou pouť v děsivých přeludech v blázinci. Vývojově retardovaný Tomášův syn Jan, alias Hanno, se pod vlivem své hudebně nadšené matky utápí ve wagnerovské blouznivosti a umírá v šestnácti letech na tyfus. „Degenerace“? Starý Jan Buddenbrook zesnul v sedmdesáti, konzul Jan v šedesáti, senátor Tomáš v padesáti a Hanno svět opustil ještě jako neúspěšný gymnazista. Rod „zdegenerovaných Buddenbrooků“ nahrazují pragmatičtí kapitalisté Hagenströmové [6].

Tragičnost nepostrádá ani další „degenerace“ Mannova rodu. Podívejme se na ni očima tehdejší a dnes dávno opuštěné psychopatologické teorie degenerace: Thomas „latentní homosexuál“ s „degenerací“ ve smyslu duchovního uschopnění. Obdobně jeho bratr Heinrich (1871–1950), spisovatel („Profesor Neřád“, „Poddaný“ aj.), neschopný adaptace v exilu se „skandálem“ s bardámou Nelly Krögerovou. Nejstarší syn Klaus (1906–1949), spisovatel („Mefisto“), kritik, novinář a herec, homosexuál, laborující s depresemi, smrt po posledním suicidálním pokusu. Dcera Erika (1905–1969), herečka, spisovatelka a „psychopatka“, včetně drog a alkoholu, s útekou do nemoci. Historik a spisovatel Gollo (1909–1994), utajovaný homosexuál.

„Nemilovaný“ nejmladší Michael, muzikant. Po apelativních suicidálních pokusech se mu poslední zdařil. „Nedegenerovaná“ Monika nijak nevynikla. Ani „zdravou“ nejmladší Elizabetu Borghese, profesorku námořního práva v kanadském Halifaxu, „degenerace“ nepoznamenala.

Když v roce 1912 postihla manželku Thomase Manna jakási nepřilíš vážná plicní afekce, strávila půl roku ve vysokohorském plicním sanatoriu v Davosu. Thomas Mann si u ní v létě téhož roku tři neděle pobyl. Vytěžil podněty pro „Kouzelný vrch“ (1924) [4, 5, 7, 15]. Psal ho s přestávkami dvanáct let. Mladý inženýr Hans Castorp z Hamburku v době krátké návštěvy nemocného bratrance onemocní. Jeho léčení se vleče sedm let. Sanatorium je plné movitých příživnických světoběžníků. Mannova invence v popisu pacientů sanatoria Berghof je ohromující. Průměrný a dekadencí nedotčený Castorp získává nemocí jisté „zduchovenění“. Podle Thomase Manna měl být tento „výchovný“ román („Bildungsroman“) dokladem Castorпова vítězství nad chorobou, smrtí a dekadencí, kdy vospěl v opravdovou mravní osobnost [4, 14, 15]. Castorp je svědkem ostrých disputací italského liberála, prosemity, pacifisty a racionalisty Settembriniho („*klaním se rozumu*“) s jezuitou židovského původu Naphty, představitelem zfašizovaného katolicismu. „*Člověk je tím více člověkem, čím je chorobnějš, génius choroby je lidštějš než génius zdraví...v nemoci tkví důstojnost člověka a jeho vznešenost...Existují lidé, kteří vědomě a z vlastní vůle vstupují do nemoci a šílenství, aby lidstvu získali poznatky, jež povedou ke zdraví, ačkoliv byly dobyty prostřednictvím šílenství a jejichž vlastnictví a využívání už nejsou nadále podmíněny chorobou a šílenstvím. To je asi ta opravdová smrt na kříži.*“ Dle jezuity masy trpět mají. Zmizí-li bída, nemoc a šílenství, zmizí i velikost, hrdinství a šlechetnost. Castorпова „neutralita“ v tomto sporu udivuje [5, 7, 15].

Na konci druhé světové války dokončil Thomas Mann své dílo vrcholné, „Doktora Fausta“, jakožto rekapitulaci vztahu geniality a šílenství [4, 5, 10, 14, 15]. Goethův „Faust“ si zoufá. Není schopen proniknout do tajemství přírody a lidského života. Jeho sebevraždě požitím jedu zabrání zvuk velikonočních zvonů a Faust přijímá Mefistem navrhovanou smlouvu. Bude mu všemi mimolidskými silami sloužit, aby dostal jeho duši. V Mannově románu je Mefistem snově halucinovaný ďábel, darující hrdinovi románu genialitu. Nástrojem je choroba jeho mozku.

Thomas Mann si připravoval poznámky k románu od počátku 20. století (O vzniku díla napsal komentář „Entstehung des Doktor Faustus“, 1949) [12, 15], text románu sepisoval od května 1943. „Doktor Faustus“ líčí život fiktivního hudebního génia Adriana Leverkühna (jinotaj: Leverkühn = Leben + kühn, tj. smělý život). Fiktivním vypravěčem je jeho celoživotní přítel, humanista a demo-

krat, filolog dr. phil. Serenus Zeitblom. Po Hitlerově nástupu rezignoval na svou pedagogickou činnost a skryt před očima udavačů, včetně svých dvou synů nacistů, píše od května 1943 své vzpomínky na Leverkühna. Skutečnost, že jde o „román hudby“ je z hlediska psychopatologie irrelevantní (předobrazem je hudební novátorství Arnolda Schönberga) [4]. Adrian Leverkühn (dále jen A. L.), syn podivínského sedláka se zájmem o přírodní vědy, se narodil v roce 1885 na pomezí Saska a Durynska. Školu navštěvoval ve fiktivním městečku Kaisersaschernu nad Sálou, kde byl Zeitblomovým spolužákem. Po svém otci prý zdědil těžkou „migrénu“. Po maturitě studoval bohosloví, brzy však odešel z Halle nad Sálou do Lipska, aby se věnoval výhradně hudebnímu vzdělávání. Seznamoval se s Lipskem a jakýsi průvodce ho dovedl do nevěstince. Panic A. L. se poprvé střetl s nevěstkami („*Esmeraldy*“). Utekl ke klavíru a „*když začal přehrávat svůj hudební nápad, přistoupila k němu nahnědlá Esmeralda, hladila ho po tváři ...utekl z domu ven.*“ Rok poté hledal v lipském „*hampejzu*“ onu „*přísnědlou Esmeraldu... jejíž dotyk hořel na jeho tváři.*“ Nenalezl ji. Při pozdější cestě do Štýrského Hradce se zastavil v Bratislavě, kde ji našel. Pamatovala si na něj, leč varovala ho před svým tělem, vědoma si své nákazy syfilidou. Výstrahou pohrdl. „*Esmeraldu*“ už nikdy později nepotkal. Vrátil se do Lipska. Vyhledal venerologa. Doktor mu předepsal rtuťovou mastičku. Tři dny poté byl lékař mrtev. Dalšího venerologa policie zatkla. Tvrdý vřed zmizel a sekundární stadium nevzniklo. Jinou léčbu A. L. nevyhledal. (Nákaza v roce 1906, kdy mu bylo 21 let). Po několika lipských letech přesídlil do Mnichova a zanedlouho do malé bavorské obce Pfeifferingu. Podnikl několik cest po Evropě a posléze s přítelem Schildknappem se delší dobu zdržoval v italském městečku Palestrině. Rozhodující pětadvacátá kapitola románu obsahuje „tajný“ dopis Zeitblomovi. Diskuse s ďáblem probíhá archaizující němčinou. Skvostný překlad do archaizující češtiny je od Pavla Eisnera [10]. Pro výklad disputace Mefista s Goethovým Faustem není psychopatologie příslušná. Vysvětlení disputace z Palestiny snad napomoci může. Emanace vlastního nitra, ďábel však sedí proti němu. Výplod vlastní duše i realita. Je to snové jako oneiroid s vizuálními a verbálně-akustickými pseudohalucinacemi a s prožitkem mrazivého chladu z ďábelského protějšku (symbol budoucího života v „chladu“ a bez lásky?). Co obsahuje Leverkühnovo psaní? „*Viděl jsem Ho...konečně. Byl u mne v této síni, vizitu u mne vykonal, nečekaně a přec dávno očekávan....Tu cítím najednou, jak mě řezavá zima stihla...sám nejsem, sedí někdo v přítmi na pohovce zíněné...klidný pomalý hlas toho druhého... Civím do přítmi, hněvně si ho prohlížím. Muž je to. A za koho vás mám?*“ Mluví „On“, já namítám. On: „*A neměl by ses tak přetvářet, že děláš, jako bys mě*

nebyl už dávno očekával...je třeba přec, abychom se jednou domluvili...o tom celém handlu...čas prodáváme, řekněme čtyřadvacet let...Tu si pak človíček žítí může na vejvodu...a s iluminací velkou nad sebe sama vystoupiti...a jakžtakž za boha se míti... Jenže konec je náš...“ A. L.: „Tak tedy mi chcete prodat čas?“ On: „Čas? Jen tak čas? Ne, můj milý, to není zbožíčko z Ďasova...my dodáme věci...nejnáramnější: povzlety dodáme a osvícení...Nemoc, a což teprve nemoc pohoršlivá, diskretní, tajná, dává jakýsi protiklad k světu, k průměru životnímu...vím, že nejsem host nežádaný. Zkrátka, ta metaspírochetóza, toť proces meningeální, a tím tě jistím... skoro to tak vypadá, jako by některá z těch robátek drobátek našich obzvláštní zálibu měla v té oblasti hoření, passionem pro hájemství hlavy, pro blány mozečné, pro duram matrem, stan mozkový a končinu pia zvanou, kteráž outlý parenchym vnitřku chrání, a jako by se od okamžiku prvního obecného vpádu ty potvůrky šibalské náruživě hnaly právě tam... já, Esmeraldin přítel a ochránce... item, tvrdí doctores někteří a přísahami velkými dotvrzují, že mezi těmi drobátky holátky svatosvatě specialisté mozkoví jsou, milovníci sféry cerebrální...“ Osud venerologů? Oba je odklidili. „Mastičkou rtuťovou“ pomohli na správnou cestu, omezili kožní příznaky a podnítily „metastasin do toho patra hořeního.“ Naservíruje mu „geniální čas čertovský“ Bude geniální. „Jen strpení, co se tu děje a progressionem započíná, to ti dá facultam k věcem ještě zcela jiným, abys zmáhal ještě docela jiné překážky a hebce se přenesl přes chromství a chomout...Roček počkej, deset, dvanáct až iluminací, odpadnutí všech chromých skrupulí a pochyb vrcholku dospěje a zviš, zač platíš, proč nám tělo a duši kšaftem pozůstavuješ...co vzniklo...cestou nemoci, toho se život už nejednou chopil s radostí...vždy bylo třeba, aby jeden byl...blázen, aby ostatním už toho třeba nebylo...umělci jsou už takoví, že mají o kolečko víc...A zdravá velikost! ...Věříš ty v něco takového, v ingenium, jež nemá žádné pletky s peklem? Non datur! Umělec je bratr zločincův a bláznův...Bez chorobnosti se život neobešel, co životem stojí...Inspirace nepochybovačná a věřivá...je možná nikoli s Bohem, kterýž ponechává rozumu příliš mnoho co dělat, to je možné jen s ďáblem, pánem nadšením...Nikdy jsem neslyšel nic hloupějšího, než že z nemoci může pojit jen nemoc...Jsme spolu ve smlouvě a spojení oučinnivém...čas od nás jsi vzal, geniální čas, veleplodivý čas plných čtyřmécítma let...tolik ti určujeme, až ta fůra let ta tam bude uplynulá, přijdeme si pro tebe, my zase ti po dobu celičkou ve všem oddání a poddání budeme, a peklo k duhu ti půjde, odřekneš-li se jen všech, kdo životem tuto žijí...nesmíš milovat, láska je ti zakázána, pokud hřeje. Tvůj život bude studený...neukládáme ti věru nic nového, ta robátka drobátka z tebe nedělají nic novotného a cizího, zesilují jen a nadsazují důmyslně vše, co jsi...“

„Ezoterickou slávou“ obklopený A. L. se těšil

z nesmírných úspěchů svého hudebního díla, a to navzdory častým i několikadenním záchvatům krutých bolestí hlavy se zvracením a s přecitlivělostí na světlo. Střídala se období stísněného smutku s povzneseností, úprkem myšlenek a nápadů. Zamilován do kreslířky Marie Godeauové se chtěl oženit. Přítel měl být prostředníkem, zradil a stal se jeho sokem. Poslední géniovou láskou byl pětilletý synáček jeho sestry Nepomuk, alias Echo (jeho předobrazem měl být synek Mannova syna Michaela). A. L. to líbezně dítě nade vše miloval. Zlý osud mu ho odňal. Echo zemřel na meningitidu. Poté, co génius stvořil své dílo vrcholné, symfonickou kantátu „Doktora Fausti lkání a naříkání“, jeho trýznivé záchvaty zmizely. Cítil své dokonalé zdraví, vstával denně s vizionářskou energií, leč změnil se jeho oči, jako by se zvětšila i oční štěrbinu, „pohled byl strnulý, jako by znehybnělý, ne zcela zakulacené, trochu nepravidelně protažené panenky setrvaly napořád v téže velikosti, jako by nereagovaly na změnu osvětlení“ [10]. V polovině roku 1930 (bylo mu 45 let) sezval do Pfeifferingu mnichovské příznivce. Loučení? Mluvil zajímavě s přeroknutími, málo srozumitelně, mumlavě: „Vězte...tajiti vám všem děle nechci, že jsem od svého jedenadvacátého roku se satanášem svazkem manželským oddán...chtěje na tomto světě slávu si vyzískati, smlouvu s ním a spolek udělal, takže všechno, co jsem za tu lhůtu čtyřadvacetiletou předsevzal a vyvedl a co lidé právem nedůvěřivě od sebe drželi, jen s jeho pomocí předsevzato a dílo ďábelské jest, vlité andělem jedu...Neboť byl to jen motejl a muška pestrá, hetera Esmeralda zvaná, ta mi udělala dotýkáním, kouzeldnice mlíčná, i šel jsem za ní do stínu smrákavého...s ní potěchu tělesnou měl, vejstrahu její a varování za nic maje...čas přišel jest takový, kdy způsobou zbožnou, střezvou a poctivou nižádné dílo již vyvésti nelze a umění nemožné jest bez přispění ďábelského a pekelného ohně pod kotlem...Brzičko také jsem s Ním rozprávění měl, s tím hanokydem, frickem šelemným, v té síni vlašské...Těž mi čas prodal, čtyřmécítma let nedohledných a mně se zaslíbil a zasnoubil na tu lhůtu...abych schopen byl díla...tak zlý duch slova plnil věrně po čtyřmécítma let, a všechno je hotovo do posledka...“ [10].

Po svém doznání minil přátelům cosi ze svého díla zahrát. Zhroutil se u klavíru. „Upadl do dvanáctihodinových mrákot z paralytického šoku a pak se probral k jakémusi cizímu já, jež bylo jen vyhořelou jímku jeho osobnosti a v jádru nemělo již nic společného s člověkem, který se do onoho dne jmenoval Adrian Leverkühn. Vždyť slovo dementia neznamená od původu nic jiného, než toto uchýlení od vlastního já, než alienaci, odcizení sobě samotnému“ [10]. Progresivní paralýza působila jako démonické stimulans jeho tvořivých sil, aby po více letech tvůrčí jasnozřivosti následoval pád do duchaprázdné tmy vegetativní existence. Deset let

živoření v ústavu, v Pfeifferingu, doma u matky v rodném kraji a smrt už jen jako pouhé biologické vyznění. Zeitblom, géniem nepoznán, ho spatřil ještě v roce 1939. „*Měl tvář Ukřižovaného*“ [10]. Adrian Leverkühn umírá pětapadesátiletý v mrákotách vyhaslého mozku, udolaného jedem infekce 25. srpna 1940. Kráčel vědomě a z vlastní vůle do šílenství, do odtlumující choroby, aby uskutečnil geniální průlom do sterilní doby [15].

Z příběhu Adriana Leverkühna vyvstává před čtenářem šílenstvím zrůdněná tvář Fridricha Nietzsche (1844–1900) [4, 14, 15]. Thomas Mann opsal Leverkühnovu historii z jeho biografie místy do podrobností (např. také Nietzsche napadl vlastní matku při poslední cestě domů vlakem apod.) a též, včetně omylů psychopatologů, při výkladu filozofova šílenství. Jediný fakt z filozofovy biografie je nesporný: zemřel po několikaletém trvání paralytické demence. Mnoho závěrů znalců filozofovy osobnosti bylo zpochybněno. Vrozená lues? Otec, pastor Carl Ludwig Nietzsche, zemřel v 36 letech a rok před smrtí byl zmatený a dementní. Byl pitván. Shledáno „měknutí mozku“. Příčina? Nikdo neví. Prý úraz hlavy. Sotva. Filozofova matka Františka lueticky infikovaná nebyla. Zemřela v jedenasedmdesáti na tumor rodidel. Kongenitální lues je infekcí od matky a tak se vylučuje. Kde a kdy akvíroval Nietzsche lues? (Lipsko 1866, Kolín nad Rýnem 1865, nebo někdy později ve Švýcarsku, v Itálii (Turín), v Nizze či jinde?). Na co ho léčili venerologové? (V Lipsku, ve Frankfurtu nad Mohanem, v Kolíně nad Rýnem?). A tradovaná diagnóza dědičné migrény? Její symptomatika podivná. Že by jen pia fraus? Kruté záchvaty bolesti hlavy s nevolností se poprvé objevily v roce 1870, tedy 4 či 5 let po předpokládané luetické primoinfekci. To mu bylo už 26 let [1]. Trošku pozdě na migrénu. Propagovala ji jeho nacistická sestra Elizabeth Förster-Nietzsche a z filozofova chorobopisu toho zfalšovala víc než se myslelo [2]. A byl Nietzsche homo-či bisexuální? Či snad deviantní (sadosomochistický)? Také prý premorbidně „psychopatický“. Jak a proč? Verbálně-akustické halucinace od mladých let? Dokonce schizofrenie? Nebo fázická afektivní psychóza? Diagnostických rébusů je nepočítaně. Sekční nález znám není, což zvětšilo prostor pro diagnostické spekulace [2, 3, 4]. Thomas Mann v románu „Doktor Faustus“ mnoha reálií z filozofova života použil. Nechal se i on jimi oklamat?

Píše se, že Thomasa Manna ovlivnili dva filozofové [4]. Za mlada se pohroužil do díla Arthura Schopenhauera (1778–1860) „Svět jako vůle a představa“ (1819). Když později četl Freuda, přišlo mu to nějak známé. „Id“ a „ego“? Jako Schopenhauerova „vůle“ a „intelekt“. Přemístění metafyzického do psychologie? („Freud a budoucnost“, 1936). A co souvislost geniality se šílenstvím? Co oznamoval Schopenhauer? „*Zmítání pudy a tužbami, nikdy nenalezneme trvalé štěstí a klid....Bolest*

*je vlastní realitou života a život ani nestojí za to, aby byl žit....Člověk trpí tím více, čím jasněji poznává. Nejvíce trpí génius. Spíše je tu východiskem blahodárné šílenství, k němuž sahá příroda tehdy, překračuje-li utrpení meze snesitelnosti... Génius se nachází daleko blíže šílenství než průměrné inteligenci. Obojí dělí pouze tenká stěna. Génius v praktickém životě selhávat musí. Chybí mu cosi z chytrosti světa, z praktické zručnosti....Je mu vlastní cizota každodenní reality světa....Bezpodmínečným průvodcem génia jsou strast a trýzeň...Géniovo martyrium představuje permanentní přechod do šílenství...“ A Nietzsche? „*Největší kritik a morální psycholog, jaký je v historii ducha znám*“ („Nietzscheho filozofie ve světle naší zkušenosti“, 1948). Tragiku filozofova života vylíčil Ernst Bertram v knize „Nietzsche. Versuch einer Mythologie“ (1918). Manna kniha fascinovala. Filozofovo dílo? Mann ho bral se skeptickou distancí. „*Nikdy jsem nic od něj nepřijímal doslova, já mu vlastně nevěřil vůbec nic*“ (1930). Akceptoval jen Nietzscheho doplnění Schopenhauerových myšlenek [4]. Mannovy úvahy o dekadenci? V nich je o Nietzsche mnoho. Medicíně a psychopatologii je to však na hony vzdálené.*

Příliš velké nadání ducha (genialita), není se zdravou duší slučitelné (J.-J. Moreau de Tours, 1804–1884). Spis „Genio e follia“ („Génius a šílenství“) ohromil v roce 1864 Evropu. Italský psychiatr Cesare Lombroso (1836–1909) později souvislost šílenství s genialitou rozšířil učením o dědičné kriminalitě (1876). Lidstvo vděčí za pokrok degenerovaným, stojícím v blízkosti šílenství. Platí však i za kriminalitu degenerovaných zločinců. Lombrosovo tvrzení mělo tuhou život. Šílenství je následek „degenerace“. Bez šílenství genialita neexistuje [17]. Vyjádřili to mnozí už před Lombrosem. Libertinista Charles de Saint-Evremond (1610–1703) mínil, že tvorba básnických géniů „*je někdy řeč boží, jindy řeč bláznů.*“ Irský satirik Jonathan Swift (1667–1745), sužovaný Meniérovou nemocí a ve stáří dementní, byl o spojitosti geniality s chorobou mozku nevývratně přesvědčen. Také proslulý Denis Diderot (1713–1784) genialitu se šílenstvím spojoval („*Jak blízko se stýká génius se šílenstvím! Jednoho zavřou v řetězech, druhému staví pomníky.*“) Ani slavný Immanuel Kant (1724–1804) se nezabavil jistého podezření: „*Tak, jak to odpovídá už dávnému tvrzení, že genialitě je zpravidla přimísena jistá dávka bláznovství*“ [9]. Německý psychiatr Wilhelm Lange-Eichbaum (1875–1949) Lombrosovy závěry sice nepotvrdil, byl jen zdrženlivější („Genie, Irrsinn und Ruhm“ 1927). Génius nemusí být šílený. Jen vlastní „bionegativitu“. Jeho pokračovatel Kurth jí říkal „biogravitivita“ a ještě zdrženlivější pokračovatel Ritter „transnormalita“ [15, 18]. Génius odchylný od normy je. Někdy hodně („šílený“), jindy méně („psychopatický“). Ani slavný Ernst Kretschmer (1888–1964) se docela od Lombrosa

nedistancoval: „Odejme-li psychopatologický dědičný faktor, tento ferment démonického neklidu a duchovního napětí z konstituce geniálního muže, pak nám nezůstane nic víc než průměrně nadaný člověk“ [12]. V USA působící rakouský psychiatr Paul Ferdinand Schilder (1886–1940) napsal: „Duševně chorý může být tvůrcem hodnotných děl a psychóza může být dokonce podmínkou toho, že cosi roztaví a umožní nově vidět“ (1924) [12]. A dodnes tu zaznívá ledacos z antiky. Démokritos z Abdéry (460–370 před Kristem): „Bez šílenství by nebylo velkých básníků“ nebo Platón (427–347 před Kristem): „Marně klepe na bránu poezie, kdo je úplně při smyslech.“ A co „mánie“, „melancholie“, či „furor básníků“ antiky? Jen „dar bohů“? Jen Platónův „entuziasmus“ nebo i druh šílenství? [12]. Tyhle nesrovnalosti svedl Eysenck na lingvistické zmatky: „V latině neexistuje lingvistický rozdíl mezi šílenstvím a inspirací. Mania a furor jsou výrazy, které zahrnují mnoho různých neracionálních stavů, jako jsou zloba, vášeň, inspirace a duševní choroba“ [12]. Pro Aristotelova žáka Theofrasta (372–287 před Kristem) nemoc mimořádných lidí v politice, filozofii, básnictví a v umění už nejen pouhý „entuziasmus“, nýbrž mánie a tedy duševní nemoc. Starobinski [16] to shrnul: „Slovo melancholie označuje...přirozenou šťávu (černou žluč)...která nemusí vyvolat nemoc. Označuje však i duševní nemoc, vznikající z nadbytku nebo z denaturace...této šťávy a pak působí hlavně na ducha. Tato nesouhlasnost má však i svou dobrou stránku: v jiném smyslu je melancholie atributem neobvyklých duchů, průvodkyní heroické vyvolnosti, básnických a filozofických hlav.“

Vraťme se k Leverkühnovi. Mannovo líčení jeho „záchvatů“ je Nietzscheho „migréna“. Leverkühnovův lékař doktor Kürbis o migréně pochyboval. Hlava nebolívala jednostranně a ty trýzně byly daleko horší než u hemikraniků. „Byl nemocen na způsob, který měl do sebe něco ponižujícího, týrání, štípání a sužování rozžhavenými kleštěmi...že se jen vlekl ze dne na den a právě jen živořil. Přišel na něho žaludeční neduh, který nebylo lze ukrotit ani nejprísnejší dietou....trval vždy několik dní a vracel se po několika dnech nanovo...se zvracením z prázdného žaludku, hotová bída...ústíci v hlubokou vyčerpanost...vracely se ty záchvaty velmi připomínající mořskou nemoc...toho tlaku v hlavě, na

očích, toho těžko popsatelného, obrnu připomínajícího povšechného pocitu od temene hlavy až po špičky nohou, který se zdál zatěžovat i mluvidla, takže řeč pacientova...měla občas...něco nedostatečně článkovaného“ [10]. Tak tomu bylo i v záchvatech filozofa [1, 2, 3]. Co připustit syfilitickou meningitidu? A tabické gastrické krize: Nausea, bolesti žaludku, neschopnost cokoliv jíst, zvracení, celková schvácenost. Za pár dnů se vše zklidní. Doktor Kürbis sázel na nemoc žaludku (žaludeční vřed? „rozšíření žaludku“) [10].

Nietzsche se na rozdíl od Leverkühna nezhroutil doma. 3. ledna 1889 spatřil na náměstí Carla Alberta v Turíně kočího bičovat koně. Ujal se zvířete, objal ho, zavzlykal a ztratil vědomí. Pozbyl zdravého rozumu s konečnou platností. Zemřel téměř dvanáct let po svém zhroucení ve Výmaru 25. srpna 1900 [1, 2, 3, 5].

Je zdravý génius bez šílenství jen utopií a mýtem? Dábel ironicky cituje proslavené verše, které mladý Goethe ve svém prožitku geniální milosti dne 17. června 1777 napsal Augustě, hraběnce zu Stolberg: „Všechno dávají bohové, vládcové bez konce, / svým miláčkům cele: / všechny radosti bez konce, / všechny bolesti bez konce cele.“ Goethova genialita byla však legitimní, zdravá, namítl Leverkühna a dábel vyhrkl: „Kdo ví dnes ještě, kdo věděl i v těch dobách klasických, co je inspirace, co pravé, staré nadšení prvotní, nadšení nadobro nedotčené kritikou, chromou rozvážností, umrtvující kontrolou rozumu, co svaté vytržení? Co takový v dobách klasických mohl jakžtakž bez nás míti, to dnes jen my poskytnout můžeme“ [10].

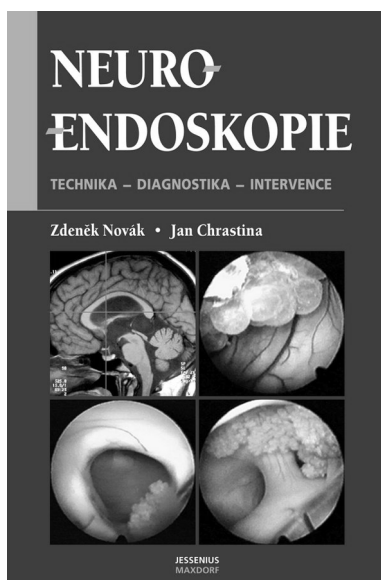
Překladatel Pavel Eisner uzavřel svůj doslov k románu výstižnými slovy: „Román posledního účtování s jedy minulosti....účtování s jedineckou sebedostředivostí, se sebezbožněním...s nepokorou a neslužebností-s chladným a neangažovaným srdcem, s neláskou, jež je totožná s tím frickem šelemným, který se Adrianu Leverkühnovi zjevil v Palestíně. A ten nejvypjatější jedinec Adrian Leverkühn, génius na scesti, spadá mu v jedno s celým národem Leverkühnovým, s národem, který se pýchou a sebezbožněním dostal na cestu jediné smlouvy, kterou byl ochoten splnit-smlouvy s propastí věčného zatracení“ [10].

LITERATURA

1. **Andreas-Salomé, L.:** Friedrich Nietzsche ve svých dílech. Překlad A. Bláhová. Torst, Praha, 1996.
2. **Gane, L., Chanová, K.:** Nietzsche. Překlad H. Petráková. Portál, Praha, 2001.
3. **Köhler, J.:** Tajemný Zarathustra. Překlad Ingeborg Fiala-Fürst a kol. Votobia, Olomouc, 1995.
4. **Koopmann, H. (Hrsg.):** Thomas-Mann-Handbuch. Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt/M., 2005.
5. **Krausová, N.:** Od Lessinga k Brechtovi. (Kapitola „Tři knihy Thomase Manna“). Slovenský spisovateľ, Bratislava, 1959.
6. **Mann, T.:** Buddenbrookovi (Úpadek jedné rodiny). Překlad P. Eisner. SNKLHU, Praha, 1955.
7. **Mann, T.:** Kouzelný vrch (I. a II. díl). Překlad J. Fučíková. SNKLHU, Praha, 1958.
8. **Mann, T.:** Smrt v Benátkách. Překlad J. Fučíková. Lidové noviny, Praha, 2005.

9. **Mann, T.:** Zpověď hochštaplera Felixe Krulla. Překlad P. Eisner. Mladá fronta, Praha, 1958.
10. **Mann, T.:** Doktor Faustus. Překlad P. Eisner. Melantrich, Praha, 1948.
11. **Mann, T.:** Tonio Kröger. Překlad J. Fučíková. SNKLHU, Praha, 1958.
12. **Neumann, E.:** Künstler-Mythen. Campus-Verlag, Frankfurt/M., New York, 1986.
13. **Pešek, A.:** Buddenbrookovi-román konce? In: Ad 6.
14. **Salzer, A., Tunk, E. von (Hrsg.):** Illustrierte Geschichte der deutschen Literatur in sechs Bänden. Band IV., V. und VI. Komet MA-Service und Verlagsgesellschaft, Frechen. Rok vydání neuveden.
15. **Schmidt, J.:** Die Geschichte des Genie-Gedankens in der deutschen Literatur, Philosophie und Politik 1750-1945. Band 2. Universitätsverlag Winter, Heidelberg, 2004.
16. **Starobinski, J.:** Geschichte der Melancholiebehandlung von den Anfängen bis 1900. Acta o'psychosomatica. Documenta Geigy. Basle, Dezember 1960.
17. **Vacek, J.:** Genio e follia 140 let od svého vydání. Čes. a slov. Psychiat., 100, 2004, č. 8, s. 513-515.
18. **Vacek, J.:** Teorie degenerace v psychopatologii. Čes. a slov. Psychiat., 102, 2006, č. 2, s. 95-101.

*MUDr. Jaroslav Vacek
Lesní 15
360 07 Karlovy Vary*

NEUROENDOSKOPIE

Zdeněk Novák, Jan Chrástina

Koncepce minimálně invazivní neurochirurgie je vedoucím principem současného rozvoje neurochirurgické operativy a endoskopická operační technika tuto filozofii dokonale naplňuje. Kromě toho zásadním způsobem přehodnocuje pohled na diagnostiku a terapii patologických procesů, které postihují mozkový systém. Výsledky autorovy práce, opírající se o 10 let zkušeností (z toho sedm let intenzivně) s neuroendoskopickou operativou u více než 300 zákroků, představují v české lékařské literatuře jedinečný soubor plně srovnatelný s nejpřednějšími světovými pracovišti jak co do spektra, tak i výsledků. Monografické zpracování tématu neuroendoskopie je autorovou prioritou v českém prostředí. Problematika je zde dokonale systematicky zdokumentována nejen názornými schématy a koncizním výběrem ze zobrazovací dokumentace, ale především dokonalými ilustrativními intraoperačními fotografiemi. Navíc přináší nové pohledy na patogenezi onemocnění mokového prostoru. Proto předkládaná publikace představuje nesmírně cenný zdroj informací pro všechny lékaře, kteří ve své profesi řeší problematiku týkající se

centrálního nervového systému. Kniha je rozčleněna do celkem čtyř základních kapitol – Úvod, Endoskopie mozkových komor při hydrocefalu, Cysty mozku a Endoskopické operace mimo komorovou soustavu mozku. Každá kapitola je bohatě doprovázena zobrazovací dokumentací a operačními fotografiemi.

Vydal Maxdorf v roce 2005, ISBN 80-7345-057-7, formát B5, váz., 137 str., cena 595 Kč.

Objednávku můžete poslat na adresu: Nakladatelské a tiskové středisko ČLS JEP, Sokolská 31, 120 26 Praha 2, fax: 224 266 226, e-mail: nts@cls.cz